

Starokršćanska bazilika u Grohotama na otoku Šolti

Mr. Franko Oreb

arheolog — konzervator Zavoda za zaštitu
spomenika kulture u Splitu

Izvoran znanstveni rad

Starokršćanski kompleks¹ nalazi se na sjevernoj strani najvećeg otočkog naselja Grohote, uz glavnu prometnicu koja ga spaja s naseljem i lukom Rogač (plan 1, sl. 1). Danas pristupamo arheološkom kompleksu sa spomenute prometnice kroz vrata u zapadnom ogradnom zidu današnje župne crkve. S toga je položaja i najbolja vizura na baziliku. Mikrolokacija lokaliteta je na jugu ograničena sa sjevernim zidom današnje župne crkve, na istoku starim mjesnim grobljem, na sjeveru ogradnim kamenim zidom koji razdvaja ovaj kompleks od privatne zemljišne parcele i na zapadu već spomenutom prometnicom (sl. 2).

DOSADASNJA ISTRAŽIVANJA I INTERPRETACIJE U ARHEOLOŠKOJ LITERATURI

Prilikom kopanja temelja za današnju župnu crkvu 1914. god., koja se trebala graditi 4 m sjeveroistočno od stare, pronađeno je nekoliko antičkih natpisa i dijelova sarkofaga, koji se datiraju I—IV. st. n. e., kao i starokršćanskih sarkofaga iz V. i VI. stoljeća. Natpisi su preneseni u Arheološki muzej u Splitu, a Bulić je neke i publicirao². Već te godine, u dogovoru s don Kerubinom Šegvićem, župnikom u Donjem Selu, trebalo je na trošak Arheološkog muzeja u Splitu poduzeti arheološka istraživanja u okviru areala novoprojektirane crkve. Bulić je naime smatrao da bi na tom mjestu trebalo istraživati pogansko groblje stanovnika Šolte, nad kojim je, na temelju nalaza nekoliko starokršćanskih sarkofaga, po svemu sudeći, došlo starokršćansko groblje. Međutim I. svjetski rat je spriječio ostvariti tu zamisao³. Na sjevernoj strani od mjesta gdje se namjeravala graditi nova župna crkva nalazila se jedna velika gomila zemlje i kamenja visine od preko 3 m. Inicijativu za istraživanje na tom mjestu dao je Bulić još 1926. god. Istraživanja su se obavljala u nekoliko navrata od 1927. do 1932. godine. Istraživanja je vodio tadašnji

Autor informira o arheološkim istraživačkim radovima na lokalitetu starokršćanske bazilike u Grohotama na otoku Šolti. U uvodu govori o ranijim nalazima antičkih natpisa i sarkofaga (1913) i istraživanjima koje su vršili don Marin Bezić uz pomoć don Frane Bulića i dr. Ljube Karamana (1927—1931) te danski arhitekt Ejnar Dyggve (1931) koji je načinio arhitektonske snimke nalaza. Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu poduzeo je reviziona arheološka istraživanja (1978/79), a tokom godine 1981. i veće konzervatorske zahvate na tom kompleksu. Istraživanja su pokazala da se radi o većoj, jednobrodnoj starokršćanskoj bazilici longitudinalnog tlocrta sa kasnije pridodanim narteksom na zapadnoj strani i aneksima uz sjeverni i južni perimetralni zid bazilike. Studija obuhvaća i podatke o nalazu fragmenata crkvenog inventara (krstionice, oltarne pregrade, podnih mozaika i dr.).

mjesni župnik don Marin Bezić, uz stručnu pomoć don Frane Bulića, Lj. Karamana, A. Grgina, crtača A. Colnaga i fotografa I. Znidarčića, koji su u nekoliko navrata boravili u Grohotama. Posljednji put je Bulić boravio u Grohotama 1931. god. zajedno s danskim arhitektom E. Dyggveom, koji je pregledao i dopunio nacрте Colnaga (sl. 3).

Rezultati tih istraživanja nisu nikada publicirani u stručnoj literaturi. Već kod ranijih istraživača Bulića i Karamana postojala su različita mišljenja u vezi s tlocrtnom osnovom te bazilike. U arhivu Arheološkog muzeja u Splitu sačuvan je nedovršeni Bulićev članak s tlocrtnom bazilike od I. Bezića, u kojem Bulić izričito navodi da se radi o trobrodnoj bazilici, datiravši je u VI. st. n. e.⁴ Na Bezićevu pak tlocrtu prikazana je jednobrodna bazilika s dvije prostorije sa sjeverne i južne strane apside označene kao *diaconicum*, s jednom prostorijom na sjeverozapadnoj strani označenom kao *confirmatorium*, te narteksom na zapadnoj strani (plan 2). Bulić tu baziliku spominje i u svojem referatu na III. kongresu starokršćanske arheologije u Raveni 1932. god.⁵ Karaman pak u članku, objavljenom u Novom Dobu 1927. god.,⁶ piše da se radi o jednobrodnoj bazilici s nar-

¹ Rješenjem Konzervatorskog zavoda br. 35/144-62, starokršćanska bazilika u Grohotama, čest. zem. br. 16/1, 2, K. O. Grohote proglašena je spomenikom kulture od 23. siječnja 1963. god. i upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture pod rednim brojem 79.

² F. Bulić, *Solentia (Solta, Solta), Trovamenti antichi ed iscrizioni inedite*, VAHDalm., sv. XLIII, 1920, str. 105—106.

³ F. Bulić, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, Prilog VAHDalm. god. 1924—25, posebni otisak iz »Zbornika Matice hrvatske«, str. 64.

⁴ F. Bulić, *Iskopine starokršćanske bazilike u Grohotama na otoku Šolti god. 1927—1931*, str. 1 (nedovršeni članak u Arhivu Arheološkog muzeja u Splitu).

⁵ F. Bulić, *I recenti risultati delle ricerche archeologiche cristiane nella Jugoslavia*, Atti del III. cong. Intern. di Arch. Crist., Roma 1934, p. 234 (ne donosi njezin plan).

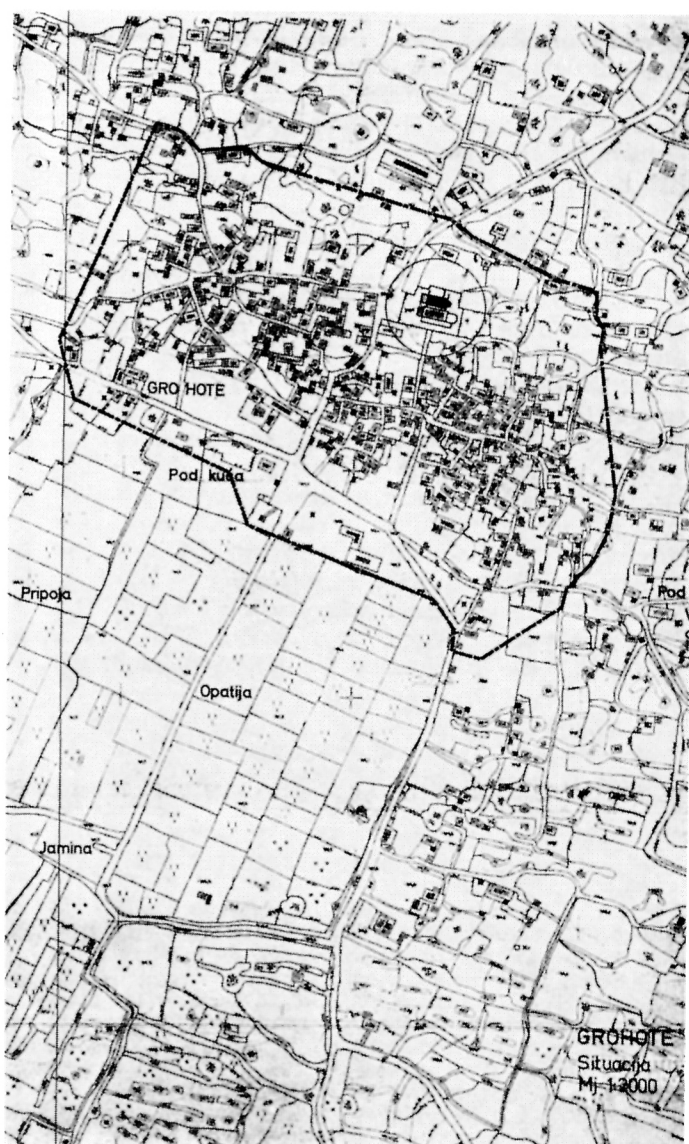
⁶ Lj. Karaman, *Arheološka istraživanja u Grohotama na Šolti*. Novo Doba. g. X. br. 126. od 1. VI. 1927.

teksom i dugim koridorom s južne strane koji je služio kao ukopište. U istom članku Karaman spominje i četverokutnu prostoriju do svetišta za koju pretpostavlja da je služila za presvlačenje klera. D. Vrsalović se priklanja mišljenju Karamanovu, naglašavajući da se s desne strane nalazi polukružni zid jedne omanje prostorijske, za koju pretpostavlja da bi mogla biti krstionica, a koja se nastavlja ispod sadašnje župne crkve. Vrsalović je datira u posljednje stoljeće prije avarske dominacije, ističući da je bila u upotrebi kroz čitavo srednjovjekovno razdoblje⁷. U arhivu Dyggve koji se čuva u Urbanističkom zavodu Dalmacije u Splitu⁸ postoje sačuvani originalni Dyggveovi tlocrti bazilike iz 1932. g., s preko pedesetak fotografija raznih arhitektonskih ulomaka i mozaika i tridesetak terenskih skica s usputnim bilješkama (plan 3). U novijoj pak arheološkoj literaturi ova se bazilika spominje kao vjerojatno trobrodna, oslanjajući se očito na sačuvani Buličev članak⁹.

Panorama Grohota

Situacija naselja s označenom župnom crkvom i bazilikom

PRERIS KATASTARSKOG PLANA 1850 - 1880 GODINE

⁷ D. Vrsalović, *Četvorogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu*, SHP, III, sv. 8—9, 1963, str. 277.

⁸ Arhiv Dyggve, Dy 53, B, Šolta, Grohote (čuva se u Urbanističkom zavodu Dalmacije u Splitu).

⁹ N. Cambi, *Unpublished excavations and finds of early christian period in Yugoslavia*, Atti del IX Congresso internazionale di archeologia cristiana, Roma 21—27 septembra 1975, vol. II, Roma 1978, str. 148—149 (sl. 7 donosi Dyggveov plan bazilike). — N. Cambi, *Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali*, Materijali XII, IX kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972, Zadar 1976, str. 295. (Autor smatra da se radi o objektu tipičnog longitudinalnog tlocrta s istaknutom apsidom. Za narteks i pobočne prostorije uzduž dužih zidova crkve smatra da su naknadno dodane u jednoj kasnijoj fazi.)

REVIZIONA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA 1978. I 1979. GODINE

Stanje kompleksa prije istraživanja

Kompleks je dijelom bio zasut, obrastao travom i drugim raslinjem. Preostali sačuvani zidovi bili su u ruševnom stanju zbog neodržavanja i djelovanja atmosfere, jer od vremena istraživanja na njemu nisu vršeni nikakvi zaštitno-konzervatorski zahvati. Isto tako nikad nije provedena revizija onih istraživanja od prije 50 godina, zbog čega su i ostale dileme o njezinoj tlocrtnoj osnovi. Zbog navedenih činjenica bili su i opravdani zahtjevi Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu za potrebom najprije revizijskih arheoloških istraživanja s obzirom na nesuglasice oko tlocrtno dispozicije kod dosadašnjih istraživača, a potom i za većim konzervatorskim zahvatima na ovom kompleksu (sl. 4).

Tok iskapanja

Zahvaljujući odobrenim novčanim sredstvima RSIZ-a i uz participaciju Općinskog SIZ-a za kulturu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu je u svibnju 1978. i studenom 1979. godine izvršio revizijska arheološka istraživanja (sl. 5)¹⁰. Nakon što se očistilo raslinje i skinuo zemljani nasip s čitavog kompleksa, moglo se konstatirati da su unutar bazilike te u prostorijama sjeverno i južno od nje na nekoliko mjesta sačuvane veće površine žbukane podloge. Što se tiče mozaika unutar ba-

¹⁰ F. Oreb, *Starokršćanska bazilika u Grohotama na Šolti, Revizijska arheološka istraživanja*, Slobodna Dalmacija, 19. VII. 1979. Arhitektonske snimke nalaza su izradili arh. tehn. Zavoda I. Bikić i N. Ivanišević.

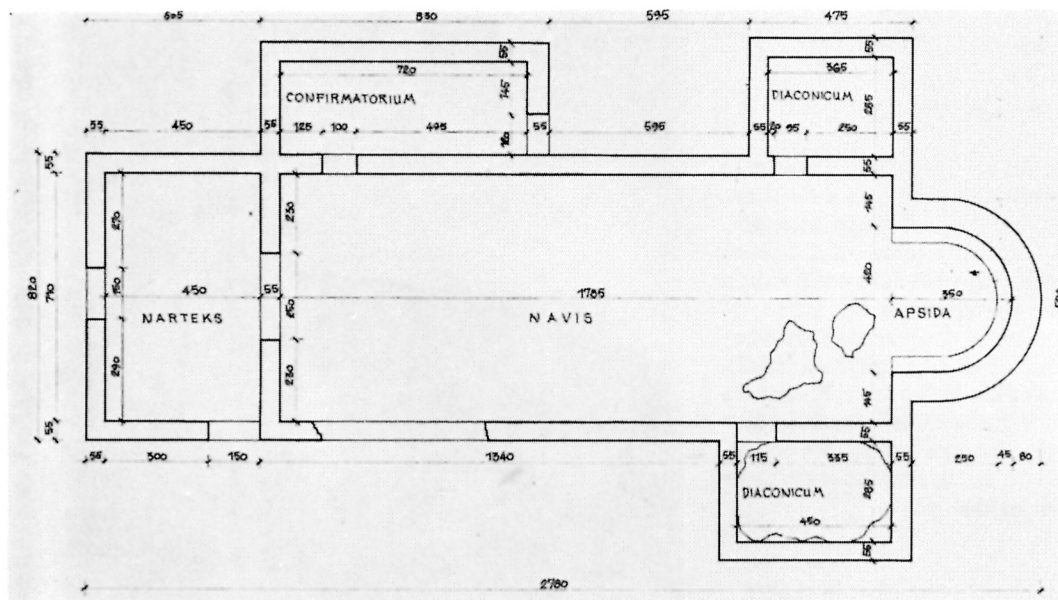

Grohote, današnja župna crkva sv. Stjepana

zlike, on je uglavnom uništen, osim dviju manjih površina ispred samog svetišta (apside), koje su bile u stanju raspadanja. Naime, prilikom otkrića, mozaične površine su učvršćivane cementom, koji je zbog djelovanja atmosfere popucao i prouzročio raspadanje mozaičnih kockica. Vjerojatno je čitava unutrašnjost bazilike bila pokrivena mozaičnim tepihom, jer je prilikom istraživanja pronađen veliki broj većih i manjih komada žbukane podloge s mozaičnim površinama, istina ne »in situ« nego u zemljanom nasipu. Veća mozaična povr-

Ostaci bazilike nakon prvih istraživanja g. 1932. Snimak iz Arhiva Dyggve

Starokršćanska bazilika iz VI.—VII. st.

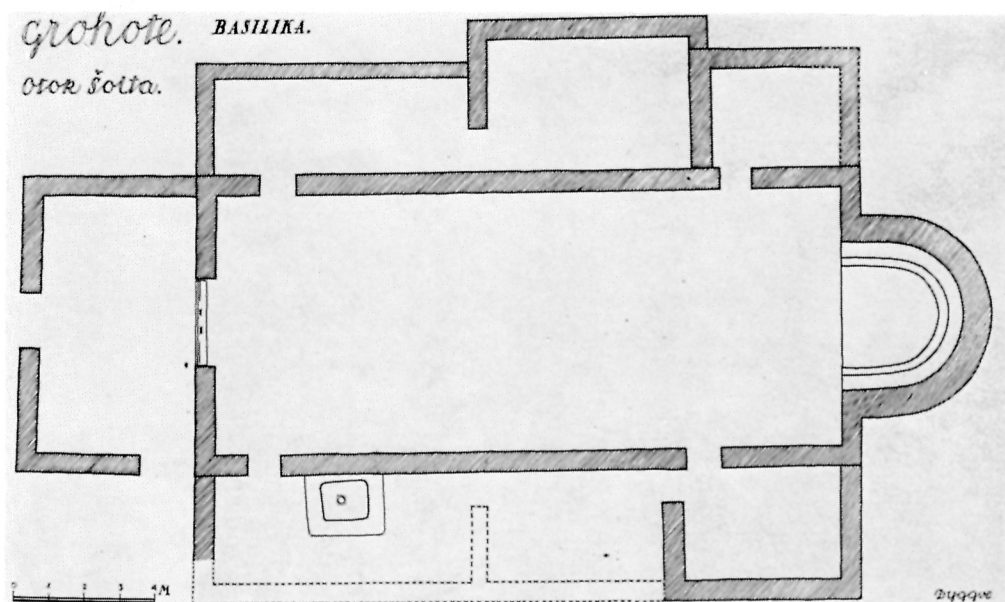
šina je sačuvana u prostoriji s južne strane apsida. Ako usporedimo Dyggveov tlocrt i fotografije iz 1932. god. s onim današnjim, utvrdit ćemo da je prije pedesetak godina gotovo u cijeloj prostoriji bio sačuvan mozaični pod. Danas je veliki dio uništen, naročito u novije vrijeme sadnjom cvijeća uz sjeverni zid današnje župne crkve.

U prostorijama koje se nalaze uz sjeverni i južni zid bazilike, u kojima se nalazio i najdeblji sloj zemlje, te uz istočni vanjski rub apsida, nakon raščišćavanja, pronađena su 24 fragmenta raznih arhitektonskih kamenih ulomaka (stupića, profiliranih ploča), koji su očito pripadali oltarnoj pregradi bazilike (sl. 6 i 7). Osim zidova apsida i donekle narteksa, gdje je visina zidova mjestimice sačuvana i preko 1 m visine, svi ostali zidovi toga kompleksa sačuvani su samo nekoliko centimetara od razine poda, odnosno od sačuvanog mozaika. I ti sačuvani zidovi su u vrlo lošem stanju, bez malternog vezi-va, koje su uništile žile čempresa, oleandara i smokava. Uz apsidu je pronađeno nekoliko komada sedre. Kompleks je na sjevernoj strani ograđen kamenim zidom, građenim, po pričanju starijih osoba, 1935. god. da bi se odvojio crkveni posjed od privatnih zemalja. S vanjske strane toga zida napravljena je jedna sonda, na zemljištu Marina Kalajdžića iz Rogača, usprkos protivljenju vlasnika, da bi se utvrdila prostorija koju Dyggve crta na svom nacrtu. Pronađen je živac kamen i malterna podloga, što upućuje na postojanje prostorije i ispravnost Dyggveova nacрта. Zidovi su pak vjerojatno uništeni obrađivanjem zemljišta. Kakav je bio raspored prostorija s južne strane bazilike, je li sličan kao na sjevernoj, teško je utvrditi s obzirom da se temelji nalaze ispod današnje župne crkve. S obzirom na to da je crkva u funkciji, to nije bilo moguće sondažnim radovima utvrditi raspored južnih prostorija.

Kako ni Bulić ni Karaman ne spominju krstionicu, niti je ona nacrtana na sačuvanom Bezićevom tlocrtu bazilike, trebalo je istražiti prostoriju uz južni zid bazilike. Naime, u Dyggveovom arhivu sačuvane su fotografije krstionice, terenske skice, a Dyggve je crta i u svojem tlocrtu bazilike. I zaista na označenom mjestu u tlocrtu, na dubini od 0,40 do 0,50 m otkrivena je krstionica (sl. 8). Ona je pravokutne osnove, dubine 0,50—0,60 m; iznutra je žbukana, a na dnu u sredini nalazi se kamena posuda za krštenu vodu. Je li krstionica bila otkrivena prije Dyggveova dolaska na otok, teško je odgovoriti. Naime, ni Bulić ni Karaman o tome ništa ne pišu, niti je ucrtana na Bezićevu ortežu. Prilikom otkopavanja krstionice, njezina unutrašnjost je bila ispu-

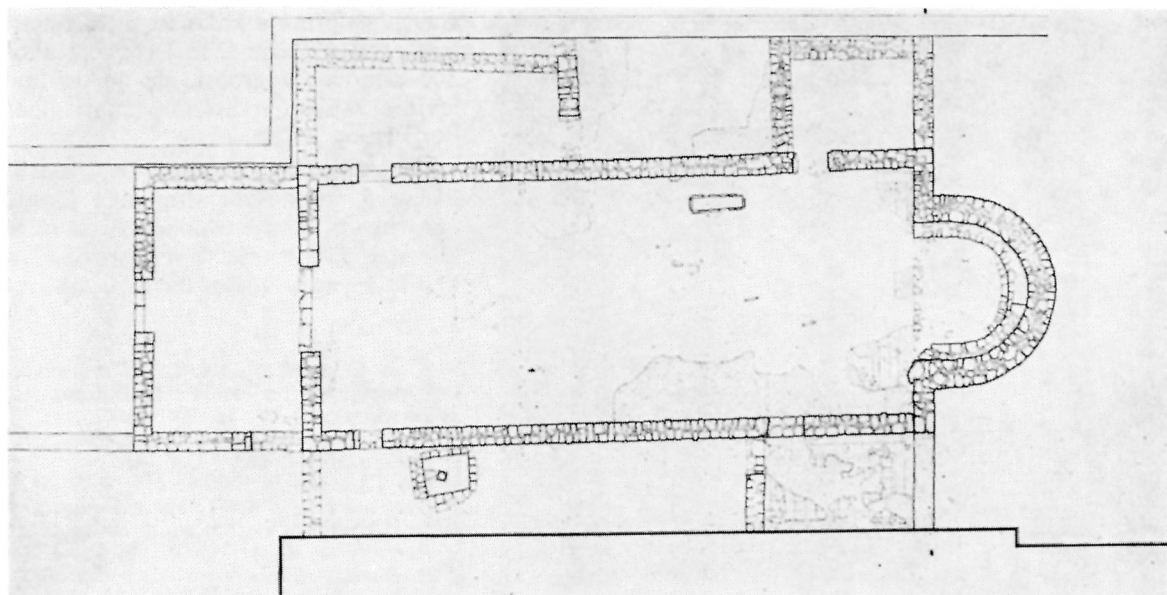
Stanje arheoloških ostataka 1971. g.

Dyggveov tlocrt
bazilike

njena kamenjem, što upućuje na to da je vjerojatno nakon otkrića bila ponovno zatrpana. U materijalu kojim je bila zatrpana krstionica pronađen je fragment poklopca sarkofaga. Budući da je ta bazilika ušla u literaturu kao trobrodna, a po sačuvanu Dyggveovu nacrtu, kad se bolje prouči, dade se zaključiti da je jedno-brodna s pridodanim aneksima na sjevernoj, južnoj i zapadnoj strani, to se na svim spojevima bazilike i kasnijih dogradnja dalo očistiti zidove. Na svim tim mjestima su se ustanovile reške (špale), što sve upućuje na jednu kasniju fazu. Osim toga da je bila trobrodna, na-

šli bi se tragovi baza stupova ili pilona. Međutim, ti elementi nisu pronađeni. Tehnika zidanja bazilike su nepravilni, duguljasti kameni pravokutne osnove, neobrađeni s dosta žbuke, uslojeni u nepravilnim redovima. Apsida je zidana s nešto većim kamenjem, neobrađenim i također nepravilna oblika. Nema razlike u tehnici zidanja između bazilike i kasnijih dogradnja. Glavna lađa je izduljena, pravokutnog tlocrta s također malo izduženom apsidom, koja u sredini ima *supseliju* (plan 4 i 5).

Tlocrt postojećeg stanja bazilike nakon istraživanja
1978/79. g.

Arheološki ostaci bazilike nakon revizionih istraživanja 1978/79. g.

Arhitektonski fragmenti

U toku istraživanja 1978/79. pronađeno je dvadesetak raznih arhitektonskih kamenih ulomaka koji pripadaju oltarnoj pregradi. Među 7 ulomaka okruglih stupića, promjera 15—17 cm i visine od 10—38 cm, ističe se ulomak s kapitelom, te ulomak sa završetkom žlijeba i početkom kružnog profila stupića, u koji se uvlačila oltarna pregrada (sl. 9). Od 7 ulomaka stupića 5 ih ima glatku površinu, dok su 2 ulomka s kanelirima. U tim

Fragmenti ploča oltarne pregrade

istraživanjima je otkriveno i 5 komada fragmenata koji pripadaju pločama oltarne pregrade. Fragmenti ploča su profilirani, a neki od njih na krajevima (lijevom ili desnom) imaju istake za uvlačenje u žlijeb na donjem dijelu monolitnog stupa. Od tih fragmenata 2 imaju ornament isprepletenih polukrugova u plitkom reljefu. Svi ti fragmenti bili su nađeni već za prvih istraživanja 30-ih godina. I ne samo to, za Dyggveova boravka u Grohotama 1932. god., kojega je pozvao Bulić da arhitektonski snimi pronađene ostatke bazilike, Dyggve je snimio i nacrtao veći broj pronađenih fragmenata nego što se otkrilo u revizijskim istraživanjima 1978/79. Naime, u Dyggveovu arhivu nalazi se velik broj fotografija i terenskih skica ostataka starokršćanske bazilike i pronađenih fragmenata. Uspoređujući tu dokumentaciju i fotografije fragmenata s onim ulomcima, pronađenim u akciji 1978/79, može se konstatirati da je u ovim potonjim istraživanjima nađen manji broj fragmenata. Postavlja se pitanje kako su ti fragmenti ponovno dospjeli pod zemlju? Nije li ih Dyggve, nakon što ih je snimio, dao ponovno zatrti, što je uostalom u nekim slučajevima radio i u Solinu, smatrajući da je zemlja najbolji zalag zaštite.

Na fotografiji D-1206 iz Dyggveova arhiva fotografirana su 3 fragmenta stupića s kapitelima, od kojih je onaj krajni desni pronađen i u toku posljednjih istraživanja, dok ostala 2 nisu pronađena (sl. 10). Sva tri kapitela imaju sličan ukrasni motiv, donji dio ima pro-

¹¹ N. Bezić, *Arheološki nalazi na groblju u Tučepima*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 14/1962, str. 12—21, slike na str. 13, 16, 17, 20.

¹² *Recherches a Salone*, I, Copenhagen 1928, sl. 36/5, 36/27.

¹³ *Recherches I*, str. 73, sl. 48.

¹⁴ *Forschungen in Salona III*, Wien 1939, str. 29, sl. 38 B/21.

¹⁵ Usmena izjava dr. T. Marasovića, kapitel se nalazi u dvorištu Urbanističkog zavoda Dalmacije u Splitu.

¹⁶ *Recherches I*, str. 84, sl. 71, Tab. 38, 23, str. 82, sl. 65/6.

¹⁷ D. Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u BiH*, Sarajevo 1972, str. 123, sl. 132, str. 124, sl. 134.

filirani prsten, a na zaobljenim uglovima su jednostavni i glatki mesnati listovi u plitkom reljefu, koji su u gornjem dijelu glavice povezani trokutnim ukrasima (kao prvi s lijeva na fotografiji), ili su pak listovi obrubljeni s 3 žlijeba (srednji kapitel) ili s 1 žlijebom (krajni na slici) koji idu do profiliranog prstena na dnu kapitela. Gornji dijelovi kapitela (*abakus*) ravni, u obliku ploče na koju je dolazila greda, koja je mogla biti kamena ili pak drvena. Srednji i treći desni kapitel imaju na gornjim dijelovima rupe, što upućuje na to da je na njih dolazila pričvršćena greda. Sačuvani ulomci kapitela i stupića jednostavno su i rustično obrađeni i vezuju se za ostale sačuvane ulomke starokršćanskih crkava u Dalmaciji, kao npr. onih u Tučepima¹¹, u bazilici na Kapljuču u Solinu¹², fragment kapitela nađen u bazilici urbani u Solinu¹³, na Marusincu¹⁴, sličan kapitel pronađen u istraživanjima istočnih terma Dioklecijanove palače¹⁵, i mogu se datirati u V./VI. stoljeće. Što se pak tiče ploče oltarne pregrade, Dyggve je snimio više fragmenta, tako da je uspio spajanjem dijelova rekonstruirati 2 ploče profilirane na rubovima, ali bez ukrasa u centralnom prostoru (sl. D-1192 i D-1200; sl. 11). Treća i četvrta ploča bile su ukrašene isprepletenim polukrugovima. Na Dyggveovoj fotografiji D-1201 vidi se jedan fragment ploče s ukrasom romba, koji nije pronađen u toku istraživanja 1978/79, a mogao bi pripadati petoj ploči, dok bi komadić kamenog fragmenta mogao pripadati tranzeni. Šestoj ploči oltarne pregrade pripadao

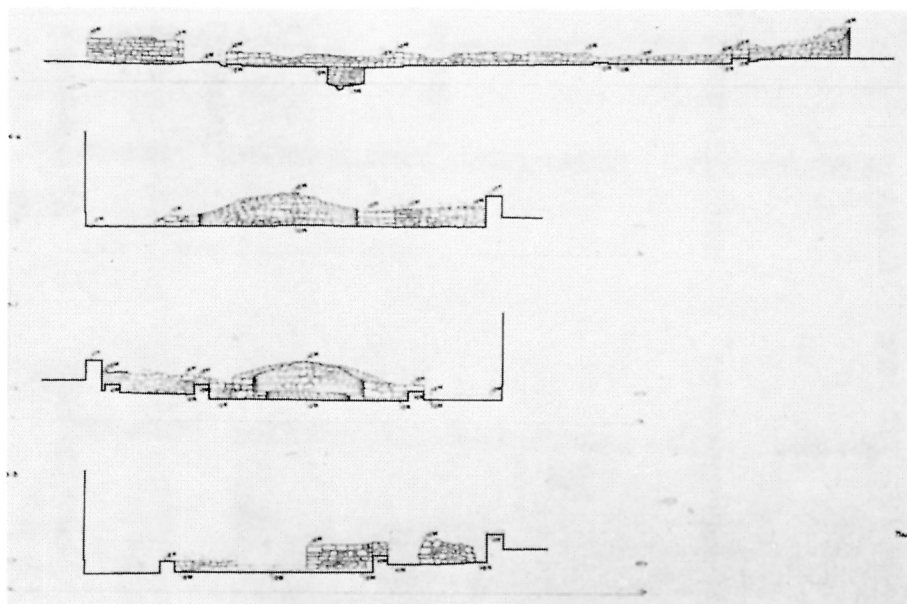
Fragmenti stupića i ploča oltarne pregrade

bi fragment s motivom križa u sredini polja (sl. 12). Za ploču oltarne pregrade s isprepletenim polukrugovima analogije možemo naći kod ploče tranzene na Kapljuču, ali se ovdje radi o krugovima¹⁶, ili pak na okviru oltarske pregrade iz bazilike Založje II. u dolini Une, nedaleko Bihaća (urezani polukrugovi)¹⁷. Sav ornamentalni repertoar stilski potpuno odgovara onom na solinskim spomenicima s kraja V. i početka VI. st. Među ulomcima nalazimo i fragment ploče s motivom romboično prekrivenih vrpaca, a takav motiv imaju i 3 ulomka iz Mirja na Braču¹⁸ i jedan sličan fragment u zbirci u Omišu, koji se mogu povezati i s ulomkom iz okolice Spoleta, koji se datira u VI. stoljeće¹⁹. Ti se dakle reljefi starokršćanske oltarne pregrade uklapaju u osnovne karakteristike mediteranske kasnoantičke umjetnosti iz kraja V. i početka VI. stoljeća.

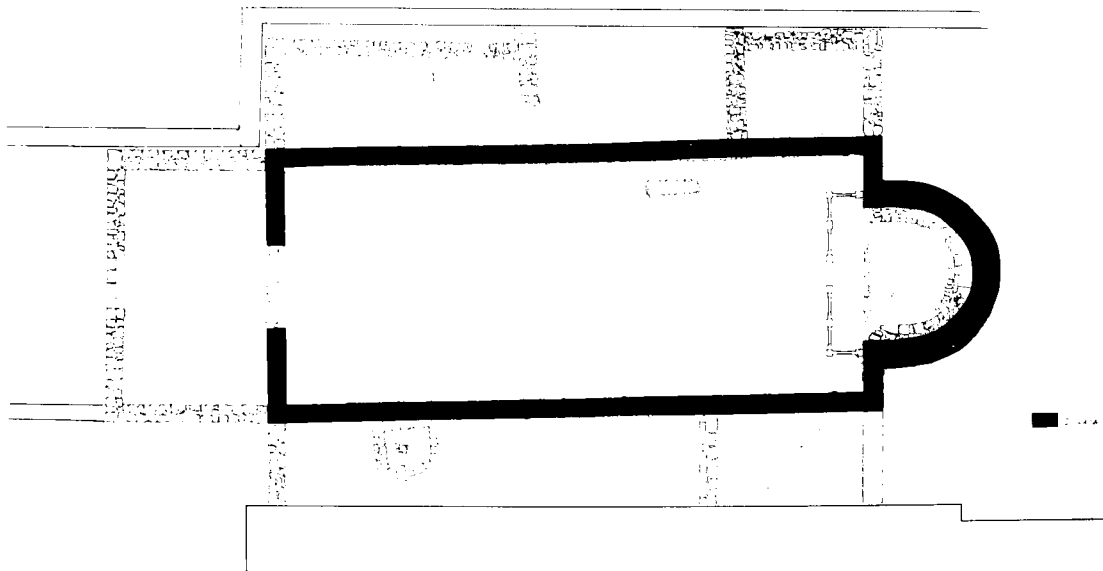
Na temelju sačuvanih dijelova ploča i stupova, Dyggveovih fotografija i terenskih skica iz 1932. god., mo-

¹⁸ E. Marin, *Kasnoantička arhitektura nedaleko od Postira*, Slobodna Dalmacija, 17. IX. 1977. — E. Marin, *Mirje nad Postirima — starokršćanska arhitektura*, Postira — starokršćanski kapitel, *Arheološki pregled* 19, str. 152—156, Beograd 1978. — E. Marin, *Starokršćanska oltarna pregrada na Mirju nedaleko od Postira*, Fiskovićev zbornik I, str. 86—87, sl. 6.

¹⁹ *Crkva s. Giuliano*, *Corpus cella scultura altomedievale* II, Tab. LII a.

Karakteristični presjeci, postojeće stanje, nakon istraživanja 1978/79. g.

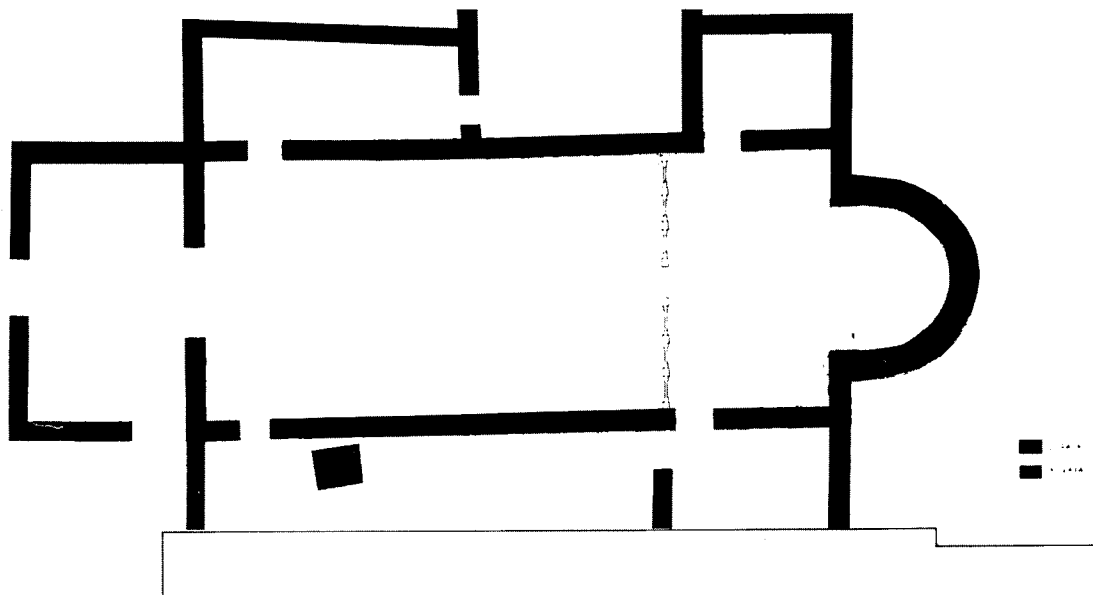

Tlocrt I. faze bazilike s oltarnom pregradom

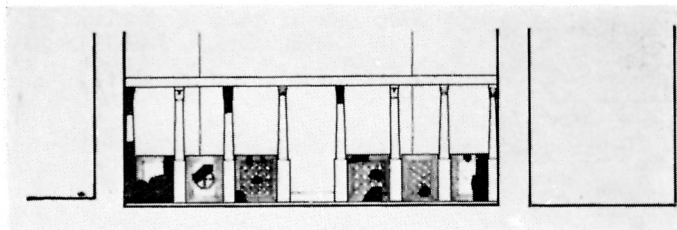
guće je bilo napraviti pretpostavljenu rekonstrukciju oltarne pregrade. U prvoj fazi je oltarna pregrada zatvarala apsidalni prostor (plan 6). To bi se moglo zaključiti na temelju donjeg dijela stupa oltarne pregrade, na kojem se vide dva žlijeba (utora), po kojima bi se moglo zaključiti da je to bio ugaoni stup oltarne pregrade. Na temelju toga podatka moglo bi se pretpostaviti da je oltarna pregrada u I. fazi izgledala kao što je prikazano u nacrtu. Nakon proširivanja bazilike i ukrašavanja mozaičnim »sagovima« u II. fazi, vjerojatno je došlo i do pomicanja oltarne pregrade. Na temelju sačuvanog dijela jednog mozaičnog kvadratnog polja »in situ«, fo-

tografija i Dyggveovih skica napravljena je rekonstrukcija mozaičnog saga pred apsidom, koji se sastojao od 6 mozaičnih kvadrata (plan 7). S obzirom na različitost motiva ovog mozaičnog saga i onog koji se nalazi u ostalom dijelu bazilike, pretpostavljamo da se oltarna pregrada u II. fazi nalazila na granici tih dvaju mozaičnih polja, odvajajući svetišta od ostalog crkvenog prostora namijenjenog vjernicima. U I. fazi oltarna pregrada je imala na prednjoj strani ulazna vrata s dvije ploče sa svake strane i po jednu ploču na bočnim stranama. U II. pak fazi ima po tri ploče s obje strane vrata. Na temelju Dyggveovih skica utvrđene su dimen-

Tlocrt II. faze bazilike s oltarnom pregradom

Rekonstrukcija oltarne pregrade
(I. faza)

zije samo jedne ploče čija širina iznosi 68,5 cm s dodatkom još tri cm istake s obje strane, dok joj je visina 90 cm. Na temelju nje određene su visine svih ostalih ploča. Isto tako se pretpostavilo da su ostale ploče imale širinu kao i ova sačuvana, što bi odgovaralo njihovom tlocrtnom smještaju. Slaganjem na tlocrt svih tih poznatih elemenata, dobila se i širina vrata oltarne pregrade, koja približno iznosi 70 cm. Visina stupova oltarne pregrade je također približno određena na temelju sačuvanog donjeg dijela stupa, a iznosi oko 220 cm. Pretpostavljamo da su stupovi nosili ravnu drvenu ili kamenu gredu. Naime na gornjem dijelu kapitela sačuvane su rupe za učvršćivanje grede.

Mozaici

Prema ornamentalnom repertoaru sačuvani mozaici ne predstavljaju jedinstvenu cjelinu, niti su uklopljeni u opći dekorativni sistem crkve, već se mogu uočiti tri zasebna polja, na žalost teško oštećena, postavljena ne po nekom pravilu, već prilagođena isključivo uvjetima i mogućnostima smještaja. Ipak je moguće utvrditi dva osnovna principa, a to je da su pravokutnog oblika i da slijede orijentaciju crkve. Dyggve ih svrstava u solinski krug, za koje smatra da su rad jedne radionice, koja je vjerojatno izrađivala sve mozaike ranog kršćanstva na istočnom jadranskom primorju. Mozaici su tipično starokršćanski s jako izraženom stilizacijom, s

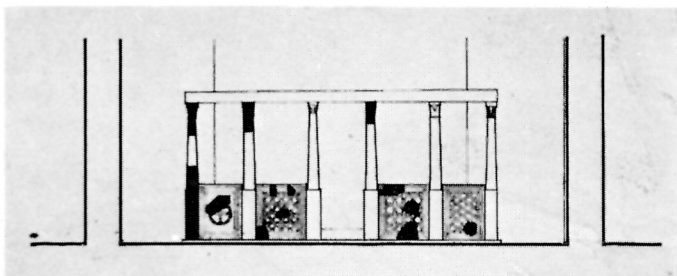
²⁰ *Forschungen III*, str. 54, sl. 68, L, str. 58, sl. 71/6 (L), str. 59, sl. 73, str. 69, sl. 91 B/1.

²¹ *Recherches I*, Pl. IV, tepih 1, Pl. V, tepih 1.

²² *Forschungen III*, str. 55, sl. 69, str. 68, sl. 90.

²³ *Recherches I*, str. 132, bilješka 1.

Rekonstrukcija oltarne pregrade
(II. faza)

Krstionica

geometrijskom ornamentikom, bez figuralnih prikaza. Ni u tehnološkom procesu mozaici na Šolti ne donose ništa novo, tj. izrađivani su na isti način kao i u Saloni i drugdje po Dalmaciji. Kamenčići veličine oko 1 cm postavljeni su na sloj žbuke debeo 3—4 cm. Mozaici su polikromni: bijele, crvene i crne boje.

Lada bazilike

Sačuvan je jedan manji fragment mozaičnog saga, koji se sastoji od malih osmerokuta s upisanim kvadratima. Polje je bez okvira. Analogiju nalazimo u bazilici urbani i sjevernoj bazilici na Marusincu u Solinu (lijevi sag ispred apside)²⁰, i u apsidi bazilike na Kapljuču²¹.

Prostorija s južne strane apside

Cjelokupna prostorija bila je ukrašena mozaikom. Mozaični sag bio je uokviren jednostavnom pletenicom. Sam mozaični sag sastoji se od 15 većih kvadratnih polja i 8 većih krugova iz kojih se izvija jednostavna pletenica, koja ih međusobno povezuje u jedinstveni geometrijski motiv. Krugovi su postavljeni u sredini među 4 veća kvadrata. Unutar svakog većeg kvadrata je manji kvadrat ispunjen različitim geometrijskim ornamentima (svastika, krugovi, rombovi, križevi). Unutar većih krugova opet se nalaze manji krugovi, također ispunjeni raznim geometrijskim motivima. Analogije opet nalazimo u mozaicima u sjevernom brodu južne bazilike na Marusincu²², ali se u bazilici na Marusincu naizmjenično izmjenjuju kvadrati i krugovi i međusobno su povezani jednostavnom pletenicom, a i ornamentu unutar krugova i kvadrata nešto su drukčiji: bogatiji su ornamentikom od ovih šoltanskih (sl. 13).

Stup oltarne pregrade (snimak iz Arhiva Dyggve 1932. g.)

Pred apsidom

Ovaj mozaik je prilično oštećen, tako da mozaični sag nije bilo moguće rekonstruirati. Mozaično polje, prema sačuvanim dijelovima, bilo je obrubljeno pleternom vrpcom. Unutar mozaičnog polja bili su kvadrati s upisanom kružnicom, od kojih je bilo moguće djelomično rekonstruirati onaj istočni s natpisom. Natpis se nalazi na sjevernom obrubnom polju istočnog kvadrata. Sačuvana su ova slova:

RIVSETPRIV
MSVISVIVAN
OMINO

Bulić je dodao slova u zagradama i predlaže ovakvu interpretaciju:

(HONO)RIVS ET PRIV(ATA) (CV)M SVIS VIVAN(T)
(IN D)OMINO.

Bulić misli da je po svoj prilici spomenuti Honorije bio dobrotvor crkve i možda dao napraviti mozaik, i zato mu je u znak zahvalnosti bio postavljen ovaj spomen²³.

U kružnici je bio još jedan natpis, ali je od njega

Fragmenti stupova s kapitelima (snimak iz Arhiva Dyggve 1932. g.)

Spojeni fragmenti ploča oltarne pregrade (snimak iz Arhiva Dyggve 1932. g.)

ostalo tek nekoliko slova, koja se vide i na sačuvanoj Dyggveovoj fotografiji.

RI
NIN
ATVS
RIVSVI
V

Rezultati istraživanja

Ovim istraživanjima je konačno skinuta dilema u smislu tlocrtne osnove te grohotske bazilike. Naime istraživanjima se utvrdilo da se radi o jednoj većoj, jednobrodnoj starokršćanskoj bazilici, dimenzija 17,60 x 7,20 m, tipičnog longitudinalnog tlocrta s istaknutom apsidom na istočnoj strani. Na zapadnoj strani je pridodan narteks (predvorje), jednostavnog pravokutnog tlocrta, koji nije razrađen kao zasebna prostorna jedinica, već je podređen glavnoj lađi u razmjeru s njezinom veličinom. Služio je kao mjesto za boravak katekumena pripravnika za krštenje. Aneksi uz sjeverni i južni perimetralni zid bazilike očito su izgrađeni u kasnijoj fazi razvitka toga kompleksa. Prisutnost bočnih prigradnji nameće predodžbu o trobrodnoj razdiobi unutrašnjosti i zato se ta crkva priklanja tipu tzv. »kompleksnih bazilika«, poznatih duž Dalmacije, te ih treba smatrati djelima izrazito pokrajinskog ostvarenja, odnosno spomenicima periferne umjetnosti²⁴. Najbliže tipološke analogije ovoj bazilici možemo naći na bazilici na otočiću Stipanska ispred Maslinice²⁵ te na onoj u Ublima na Lastovu²⁶. Po prigradnjama s obje strane osnovne zgra-

Fragmenti ploča oltarne pregrade (snimak iz Arhiva Dyggve 1932. g.)

²⁴ I. Fisković, *O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti*, Arheološki radovi i rasprave VIII—IX, Zagreb 1982, str. 188, bilješka 64.

²⁵ T. Marasović, *Starokršćanska bazilika na Stipanskoj kod Šolte*, VAHDalm., sv. LXIII—LXIV, 1961—62, sl. 3, 4.

²⁶ P. Marconi, *Antichità di Lagosta*, *Bullettino della Commissione archeologica Com. (LXII)* 1934, Roma 1936, Tav. I, II—III. — C. Fisković, *Lastovski spomenici* (poseban otisak), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 16, Split 1966, str. 8—9.

Ostaci mozaika u južnoj prostoriji

de, pripadala bi tipu tzv. »složenih crkava«, poznatih s područja današnje Bosne i Hercegovine, tj. u neposrednom zaleđu istočne jadranske obale, primjerice onoj u Skelanima (prva crkva)²⁷. I. Fisković smatra da je šoltanska bazilika djelomično imala ulogu sahraništa, tj. da su prednje prostorije možda služile kao prostor za sarkofage²⁸. Međutim, istraživanja nisu donijela na vidjelo nijedan primjerak novog sarkofaga, koji već nije bio otprije poznat.

Dogradnjom aneksa sa sjeverne i južne strane bazilike, u južnom zidu bazilike naknadno su probijeni otvori (vrata) za komuniciranje tih prostora sa središnjim dijelom crkve, što se lijepo može uočiti na arhitektonskom snimku postojećeg stanja napravljenom nakon revizijskih arheoloških istraživanja, čime se potvrdila i točnost Dyggveovih nacрта iz 1932. godine. Namjenu sjevernih i južnih prostorija nije bilo moguće utvrditi. Međutim, analogijom bi se moglo pretpostaviti da su prostorije s obje strane apside tzv. *pastopharia* postavljene u simetričnom odnosu na apsidu, približno jednake površine i pačetvorinasta oblika, služile kao *prothesis* i *diaconicon*. Kao *prothesis*, kamo su se donosili žrtveni darovi i gdje su se oni pripremali za službu božju, vjerojatno je služio sjeverni *pastoforij*. Južni pak *pastoforij* je služio najvjerojatnije kao *diaconicon*, tj. imao je funkciju današnje sakristije,

gdje se kler oblačio za službu božju i gdje su se čuvali ruho i dragocjenosti crkve.

Veličina šoltanske bazilike i pojava krstionice uz nju upućuje na zaključak da se radi o glavnoj crkvi na otoku u kojoj se pokrštavalo otočno stanovništvo. Pojava krstionice uz neku starokršćansku baziliku, podalje od urbanih centara, u tzv. *pagusima*, kao što je i naš slučaj, još jednom otvara pitanje i samog procesa pokrštavanja. Naime, dugo vremena je prevladavala teza, koju je i Dyggve često zastupao²⁹, da se baptisteriji javljaju samo uz biskupske crkve i da je čin krštenja ekskluzivno pravo biskupa. Međutim, arheološkim istraživanjima u posljednjih dvadesetak godina otkriven je veliki broj starokršćanskih kulturnih objekata s baptisterijima u unutrašnjosti Dalmacije, na primorskom pojasu i otocima, podalje od urbanih aglomeracija i središta dijeceza, u manjim rustičnim sredinama (*pagusima*), što je dovelo u sumnju Dyggveovo tumačenje i tražilo nova objašnjenja za taj fenomen. Iako se uglavnom radi o manjim, neuglednim kulturnim objektima, obično jednobrodnom, longitudinalnog tipa s polukružnom apsidom, među njima ima i onih, većih dimenzija, razvijenijeg tlocrta i luksuznije opreme, kao što je slučaj kod bazilike u Grohotama. Nakon ove pojave već je I. Nikolajević iznijela tezu da je obred krštavanja, osim biskupa, obavljalo i svećenstvo nižeg ranga, povezujući taj čin s funkcijom korepiskopa, crkvenih starješina ma-

²⁷ D. Basler, o. c., str. 113—114, sl. 119, str. 138, sl. 56. — I. Fisković, *O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja, Dolina rijeka Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Split 1980, str. 234—236.

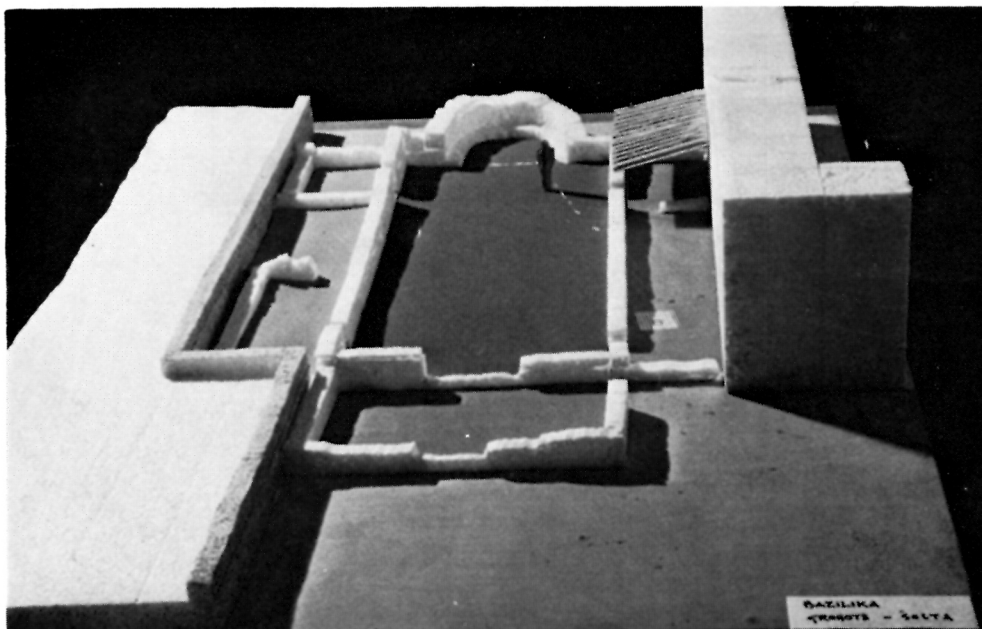
²⁸ I. Fisković, *O ranokršćanskoj arhitekturi...*, str. 203. Šoltanska bazilika je od spomenutih najveća. Dimenzije bazilike na Stipanskoj su 11,60 x 7,30 m, a one u Ublima na Lastovu 12,50 x 6,20 m.

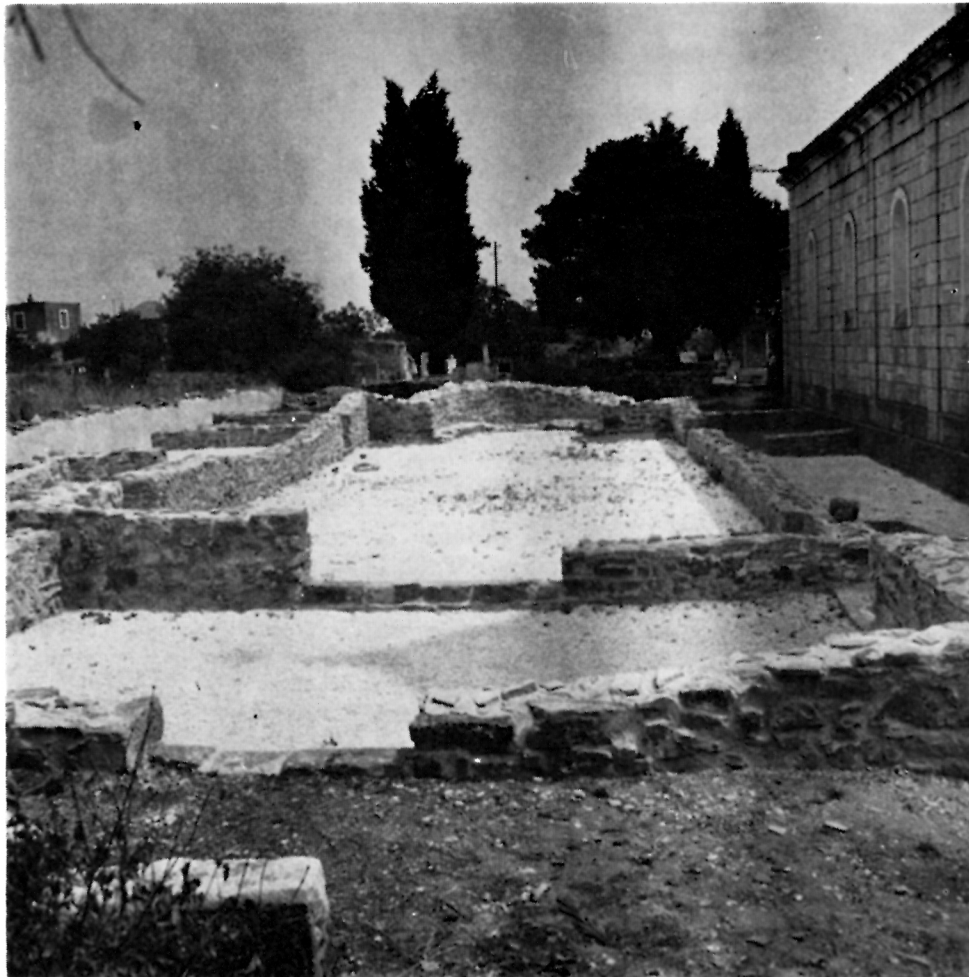
²⁹ E. Dyggve, *History of salonitan christianity*, Oslo 1951, str. 32, 49.

³⁰ I. Nikolajević, *Ranohrišćanske krstionice u Jugoslaviji*, Zbornik radova vizantološkog instituta, knj. 9, Beograd 1966, str. 251.

³¹ N. Cambi, *Neki problemi...*, str. 241, 256, 268—269.

Radna maketa konzervacije i prezentacije arheološkog kompleksa

*Starokršćanski kompleks nakon konzervatorskih radova
1981. g.*

njih naselja ili manjih područja, koje su bile pod jurisdikcijom biskupa³⁰. Tu pretpostavku je dalje razradio N. Cambi u svojemu opsežnom referatu na IX. kongresu arheologa Jugoslavije 1972. god. u Zadru, iznjevši i neke nove argumente u njezin prilog³¹. Pojavu većeg broja krstionica u zaleđu Dalmacije, priobalnom pojasu i otocima, Cambi ne objašnjava samo ekskluzivnim pravom krštavanja, već taj fenomen dovodi u širi kontekst snažne kristijanizacije u V. i VI. st., za koju nisu bili dovoljni samo biskupski centri, već je trebalo graditi što više baptisterija i u pagusima, u kojima je obred krštavanja mogao biti povjeravan i nižem svećenstvu, korepiskopima, prezbiterima itd. Potvrdu za takvu pretpostavku, Cambi nalazi i u samim baptisterijima, koji su u većini slučajeva pridodani kulturnom objektu u kasnijoj građevnoj fazi i smatraju se nešto kasnijim od onih iz doba velikog zamaha gradnje kulturnih objekata u središtima dijaceza i u velikim centrima. Takav slučaj imamo i kod krstionice šoltanske bazilike, što je još jedan prilog navedenoj pretpostavci.

Na temelju pisanja Tome arhiđakona, moglo bi se pretpostaviti da je bazilika bila u funkciji sve do XIII. st. Naime, Toma arhiđakon u svojoj »Kronici« bilježi da je

omiški knez Osor, doplovivši brodovljem do Šolte opljačkao i spalio crkvu Blaženoga Stjepana³². Možemo s dosta vjerodostojnosti pretpostaviti da se Tomino pisanje odnosi upravo na crkvu u Grohotama, te da je

³² Toma arhiđakon, *Historia Salonitana*, cap. XXXV, p. 127. Ed. Rački 1894. U prijevodu V. Rismonda, Izdanje Muzeja grada Splita, sv. 8, Split 1960, str. 71—72 glasi: »I tako je knez Osor sa svojim brodovljem uoči dana Apostola doplovio do otoka Suleta, koji neprijateljski pretrčavši počnu pustošiti sve na što su nailazili. Čuvari, pak, otoka, ustrojivši bojni red sa kolonima, kako su mogli, pružili su neko vrijeme otpor. Ali, kako su s obzirom na neprijatelje bili u vrlo malom broju, hoteci da vode brigu o svom životu, ostavivši slobodno polje neprijateljima, pođu na sigurnija mjesta. Tada Omišani videći, da se mogu slobodno kretati, počnu na sve strane pljačkajući bjesnjeti, napadati seljake, tlačiti žene, paliti usjeve i vršiti svakojaka zla. A došavši do crkve Blaženoga Stjepana, opljačkaju sve što se je u kući nalazilo, potpalivši je plamenom. I konačno ušavši u crkvu po običaju pogana, razbiju oltariće, razbacujući relikvije, i vrlo opakom drskošću samu euharistiju presvetoga tijela, koja je visjela iznad oltara, zločinačkim rukama uhvatiše, bace na zemlju. I doskora, kao da su se domogli vesele pobjede, kličući od veselja vrata se kućama.«

starokršćanska bazilika bila posvećena sv. Stjepanu, i da se taj titular sačuvao sve do danas, jer je i današnja župna crkva posvećena sv. Stjepanu. Pitanje titulara je vezano uz kult općenito priznatih mučenika Stjepana (Grohote, Stipanska) i Jelene (Donje Selo). Bili su više slavljani na istočnim područjima Rimskog Carstva, što bi značilo da je izbor pokrovitelja svetišta išao jače iz bizantinskog vjerskog središta. To je, po I. Fiskoviću, argumenat više kako su obredna sjedišta na otoku, osnovana u VI. st., bila eksponati bizantinske državno-pravne vlasti³³.

Ako razmotrimo političke prilike u Splitu i okolici prvih desetljeća XIII. st., vidjet ćemo kako su Omišani, koji su se jedno vrijeme bili primirili i nisu napadali splitske lađe, ponovno počeli pljačkati po ovom dijelu Jadrana. U to vrijeme splitska komuna je bila pod upravom potestata Gargana de Arcindisa (1239. god.), koji je htio ukrotiti Omišane i povede rat protiv njih, na što Omišani odgovore odmazdom na otoke Šoltu i Brač³⁴. Iz Tomina pisanja još jedan podatak privlači pažnju, a taj je da su gusari razbili euharistiju koja je visjela iznad oltara, što je opet dokaz više kako je crkva zaista bila u funkciji sve do XIII. stoljeća. Vjerojatno se radilo o nekakvoj posudi koja je visjela nad oltarom i u kojoj se čuvala euharistija. Kakva je ta posuda bila, nije moguće utvrditi na temelju Tomina pisanja, ali bi se moglo pretpostaviti da je bila u obliku golubice, koja je na leđima imala otvor s poklopcem u koji se polagala sv. euharistija. Ispočetka su te posude bile od zlata, srebra ili nekog drugog materijala, ali i od obične gline. Motiv golubice uz euharistički kalež vrlo se često prikazuje u kršćanskoj ikonografiji. Nekoliko takvih prikaza je zastupljeno i u repertoaru starokršćanskih spomenika u Dalmaciji (na poklopcu sarkofaga iz Solina, reljefu iz Dikovače blizu Imotskog, dva prikaza iz Marusina u Solinu, jedan na nadvratniku sjeverne bazilike, a drugi na freski u apsidi sjeverne bazilike), koje obrađuje N. Cambi u vrlo zanimljivom i korisnom radu sintetičkog karaktera o Kristu i njegovoj simbolici u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji, navodeći i ostalu stariju literaturu o tim spomenicima³⁵. Po mišljenju L. Katića prikaz golubice u vezi s euharistijom prelazi u srednji vijek kao njezino svetohranište, te se od početka XI. st. može sa sigurnošću utvrditi da se euharistija čuvala u posudi, koja ima oblik golubice, navodeći nekoliko primjera iz Francuske. Od XI. do XIII. st. takve su golubice visjele nad oltarom s vrha ciborija o tri lanca, kako svjedoče razni *rituali*, *konsuetudinariji*, *ordinariji* i *pontifikali*, za crkve po zapadnoj Evropi. L. Katić, koji se ovim pi-

tanjem bavi u radu »*Prilog poznavanju crkvenog namještaja u Dalmaciji*«, pretpostavlja da je i u našim srednjovjekovnim crkvicama, analogno onima na zapadu, bio sličan običaj pohrane euharistije, navodeći primjer sv. Marte u Bijaćima³⁶. Kako euharističke golubice nisu bile sigurna pohrana, to se već od XIII. st. javljaju preporuke (IV. lateranski koncil 1215. g., trierska sinoda 1227. g.) da se euharistija čuva na sigurnijem mjestu, tako da se od visećih golubica prešlo na zidne udubine i onda na oltarski tornjić (*tabernakul*). Prihvaćajući navedenu transformaciju pohrane euharistije, uz Katićevo navođenje niza primjera zidnih udubina u srednjovjekovnim crkvicama u Dalmaciji, čini nam se i opravdana pretpostavka o uporabi visećih golubica nad oltarom i kod naših srednjovjekovnih crkva, analogno onima na zapadu. Zbog toga i Tomin podatak za šoltansku baziliku osnažuje našu pretpostavku o njezinoj uporabi, odnosno funkciji sve do XIII. stoljeća. Iz Tomina pisanja čini se da crkva nije bila srušena, već samo opljačkana i zapaljena. O daljoj njezinoj sudbini nemamo podataka. Čini se da je crkva nakon tih događaja bila napuštena i nešto južnije sagrađena nova crkva. Međutim, kad je to učinjeno, ne možemo utvrditi, jer zasad ne raspoložemo povijesnim izvorima o tim događajima. U *Ljetopisu župe*, koji se nalazi u župnom arhivu stoji zabilježeno da je nova crkva »*po svoj prilici sagrađena koncem XIV. ili početkom XV. stoljeća*«³⁷. Kao prilog ovoj pretpostavci može nam poslužiti katastarski plan iz 1880. god., na kojem je ucrtana stara župna crkva na mjestu sadašnje, kao i podatak iz *Ljetopisa župe* za 1927. god. u kojem stoji: »... *kopajući temelje za novu crkvu u XIV. st. nabacali su sav materijal na staru. To je bio uzrok da se zameo svaki spomen na staru crkvu*«³⁸. Ova novosagrađena crkva bila je u uporabi sve do 1913. god., kada je porušena, da bi se na njezinu mjestu započela graditi nova ljepša i prostranija po projektu arhitekta Ivekovića, tada profesora na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. O izgledu stare župske crkve ne možemo ništa pouzdano suditi, jer niti raspoložemo fotografijama, nacrtima ili pak opisima, a niti je spomenuta u biskupskim vizitacijama iz XVII. i XVIII. stoljeća. Možemo se jedino poslužiti opisom iz *Ljetopisa župe* u kojem stoji: »*Bila je jednobrodna s povećom kapelom. Bila je sigurno dva puta produžena, jednostavno sagrađena. Premda je izvana prosta i jednostavna, iznutra je bila lijepa i ukusna. Osim velikog mramornog oltara u kapeli, imala je i po dva oltara sa strane. Valja istaknuti da je imala četiri oltara posvećena blaženoj Gospi, a na petom velikom bila je oltarna slika Uznesenja Bl. Dj. Marije na nebo. Osim te slike*

³³ I. Fisković, *O ranokršćanskoj arhitekturi...*, str. 203.

³⁴ G. Novak, *Povijest Splita I*, C. S., Split 1978, str. 138—143.

³⁵ N. Cambi, *Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji*, VAHDalm. LXX—LXXI, 1968—1969, str. 87—90.

³⁶ L. Katić, *Prilog proučavanju crkvenog namještaja u Dalmaciji*, VAHDalm., sv. LVI—LIX, 1954—1957, str. 244—250.

³⁷ *Ljetopis župe Grohote*, Župni arhiv u Grohotama, br. inv. 38, djelomično objavljen od 1921. do 1930. god. u Nadi, župnoj smotri sv. Stjepana, Grohote, III, br. 2—3, 1981, str. 9—20

³⁸ O. c., str. 17.

³⁹ O. c., Ibidem.

⁴⁰ Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju u Splitu.

⁴¹ *Ljetopis župe...*, str. 17—20, Karaman u spomenutom članku spominje starinski kasetirani plafon iz stare župske crkve, koji je vidio u jednoj konobi u Grohotama, međutim, mi nismo mogli ući u njegov trag.

⁴² *Ljetopis župe...* Podrobno po godinama su opisani radovi oko gradnje crkve, utrošena sredstva, navedeni su izvođači itd.

imaju umjetničku vrijednost i slike oltara Gospe od Karmela i Gospe od Ruzarija, dok slike Gospe od Začeca i Navještenja nemaju umjetničku vrijednost³⁹. Na prerisu katastarske mape iz 1880. god. vidi se tlocrt crkve, jednobrodne s kapelom na istoku i sa po dva aneksa uz sjeverni i južni zid crkve. Taj tlocrt bi se mogao povezati s opisom u *Ljetopisu župe*. U tim aneksima su vjerojatno bili smješteni oltari, koji se spominju u *Ljetopisu* (plan 8)⁴⁰.

U *Ljetopisu* se još spominje mramorna kamena propovjedaonica, koja se i danas nalazi u novoj župnoj crkvi, a koju je naručio župnik Mihovil Vučković 1850. god. Radili su je dva majstora iz Rijeke. Spomena je vrijeđan i drveni plafon, koji je po želji don F. Bulića trebalo smjestiti u srednju lađu nove crkve⁴¹.

Ovaj opis stare župne crkve, iako štur, ipak bi se mogao smatrati vjerodostojnim, jer je pisan od don Marina Bezića, dugogodišnjeg župnika u Grohotama, koji je bio svjedokom tih događaja i koji je kao mladomisnik izrekao posljednju svetu misu u staroj župnoj crkvi u rujnu 1913. godine. Stara župna crkva je vjerojatno bila građena u gotičkom stilu. Arhitektonskih ulomaka iz te faze nije nađeno ni u istraživanjima tridesetih godina, a ni za revizijskih istraživanja 1978/79. godine. Radovi oko nove župne crkve započeli su koncem 1913. god., a temeljni kamen je postavio don F. Bulić. Međutim, ubrzo je buknuo I. svjetski rat i radovi na gradnji crkve prekinuti su i nastavili su se tek 1922, a završeni bili 1930. g.⁴² Crkva je sagrađena od domaćeg šoltanskog kamena, osim vrata, prozora i vijenaca koji su od bračkog kamena.

Unutar bazilike je otkopano i nekoliko grobova, među kojima je bilo i dječjih, bez priloga i kostura, s razbacanim pokrovnim pločama. Grobna arhitektura je uobičajena za srednjovjekovne grobove u dužem vremenskom razdoblju, od ranog do kasnog srednjega vijeka.

Uzglavnice, donožnice i obložnice sastoje se od tanjih ili debljih nepravilnih kamenih ploča postavljenih vertikalno »na nož«. Pokrov se sastojao od 2, 3 ili više većih ili manjih nepravilnih kamenih ploča, koje se međusobno dodiruju, a otvori na rubovima su ispunjeni manjim pločicama, čiji se rubovi naslanjaju i prelaze jedan preko drugog⁴³.

Lj. Karaman u navedenom članku piše da je u istraživanjima 30-ih godina u bazilici bila pronađena i jedna medalja iz XVII. st. iz Bolonje i novčić s krunjnim natpisom... DERICVS REX, za koji je u početku smatrao da bi mogao pripadati novcu franačkog kralja merovniške dinastije CHILDERICVSA. Međutim, kasnije je utvrdio da se radi o novcu kralja obiju Sicilija FREDERICVSA III. ARAGONSKOG (1495—1501).

³⁹ Lj. Karaman, *Starohrvatsko groblje na Majdanu kod Solina*, VAHDalm., sv. LI, 1930—1934, str. 72. — Lj. Karaman, *Iskopine društva Bihaća u Mravincima i starohrvatska groblja*, Rad JAZU, knj. 268, Zagreb 1940, str. 5—11. — S. Gunjača, *Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje*, SHP, III, 2, 1952, str. 57—58. — D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Č. S., Split 1976, str. 67—84.

FAZE U RAZVITKU ARHEOLOŠKOG KOMPLEKSA

Dosadašnji rezultati istraživanja na ovom kompleksu upozoravaju na kontinuitet gradnje od rimskih vremena pa sve do današnjih dana, na kojem se može uočiti nekoliko osnovnih faza razvoja.

Antička faza

Kao što smo već spomenuli, najstarijoj građevnoj fazi pripadala bi poganska nekropola od I—IV. st. Bulić smatra da je na tom mjestu bio i poganski hram. Tu pretpostavku Bulić temelji na istaknutom položaju i kontinuitetu kulturnog mjesta. Naime, po njegovu mišljenju stup ispred današnje župne crkve mogao bi pripadati tom hramu. Sličan takav stup nalazi se u ogradnom zidu zemljišta s desne strane ceste Grohote — Roguč.

Starokršćanska bazilika s nekropolom

U drugoj fazi dolazi do gradnje starokršćanske bazilike s nekropolom iz kraja V. i početka VI. stoljeća, koja je najvjerojatnije bila posvećena sv. Stjepanu, što potvrđuje, osim vijesti Tome arhiđakona i kontinuitet tog kulturnog mjesta. U prvoj fazi je bazilika bila jednobrodna s apsidom kojoj se u drugoj fazi dograđuju aneksi sa sjeverne i južne strane te narteks na zapadnoj.

Stara župna crkva

Navodi Tome arhiđakona u »Kronici« o pljačkanju i paljenju crkve blaženog Stjepana na otoku Šolti u XIII. st. od strane omiških gusara, najvjerojatnije se odnose na ovu crkvu, jer je i stara i nova župna crkva bila posvećena sv. Stjepanu, jer druge crkve s tim titulatom na otoku nema. Prema tome bazilika je vjerojatno bila u funkciji do XIII. st. Što je bilo s tom crkvom nakon tih događaja, nije moguće utvrditi. Poznate su činjenice o štovanju kulta pojedinog sveca na jednom određenom mjestu kroz vjekove, kao i o kontinuitetu i tradiciji gradnje na uvijek istom crkvenom lokalitetu, za koje imamo mnogobrojne primjere i u nas i u svijetu. Ako uzmemo u obzir te konstatacije, uz prethodno navedene podatke iz katastarske mape i *Ljetopisa župe*, onda možemo pretpostaviti da je opljačkana i spaljena crkva napuštena i u njezinoj neposrednoj blizini sagrađena nova u kojoj se nastavilo štovanje kulta sv. Stjepana, tj. da je titular prenesen i u tu novu crkvu. Da li se to zbililo u istom (XIII) ili pak u slijedećim stoljećima (XIV—XV), teško je utvrditi, jer niti raspoložemo povijesnim izvorima, a niti se prilikom istraživanja naišlo na neke stilske elemente na temelju kojih bi se moglo barem približno odrediti vrijeme obnove crkve. U kasnijim stoljećima bila je dograđivana i preuređivana. Bila je u funkciji sve do 1913. godine.

Rušenje stare i gradnja nove župne crkve

Posljednju fazu u razvoju ovog kompleksa karakterizira rušenje stare župne crkve 1913. god. i gradnja nove, današnje od 1913. do 1930. godine.

KONZERVATORSKI RADOVI 1981. GODINE

Nakon izvršenih revizionih arheoloških istraživanja, izrađena je kompletna arhitektonska dokumentacija o postojećem stanju u mjerilu 1:50 (tlocrt, presjeci), te o pronađenim arhitektonskim kamenim ulomcima u mjerilu 1:5 i 1:2. Isto tako je i kompletirana i foto-dokumentacija kompleksa prije revizijskih arheoloških istraživanja i u toku tih istraživanja. Prije izrade konzervatorskog projekta izrađena je radna maketa kompleksa na kojoj se studirao način konzervacije i prezentacije, vodeći računa o sagledavanju kompleksa s raznih vizura, njegovu položaju u naselju te mikrolokaciji⁴⁴.

Kao što smo već spomenuli, današnji kompleks arheološkom kompleksu je sa spomenute prometnice Rogač—Grohote, kroz vrata u zapadnom ogradnom zidu župne crkve, s kojeg položaja je i najbolja vizura na baziliku. Ta vizura, pored naglašavanja prve faze u gradnji ovog kompleksa bazilike, bez njezinih kasnijih dodataka u drugoj fazi, bile su i glavne odrednice u općem konceptu njezine prezentacije. Na temelju takva metodološkog postupka prišlo se izradi projekta konzervacije i prezentacije s troškovnikom po kojem su

⁴⁴ Radnu maketu i projekat konzervacije izradio je I. Bikić, arh. tehn. u Zavodu u suradnji s autorom ovog članka, rekonstrukciju oltarne pregrade nacrtale su M. Žic i D. Barač, arh. tehn. Zavoda. Konzervatorske radove je izvodio ovl. građ. majstor Šime Gotovac sa svojom radnom grupom uz nadzor F. Oreba i I. Bikića iz Zavoda. O završenim konzervatorskim radovima autor je izvjestio u dnevnoj štampi: F. Oreb, *Na starokršćanskoj bazilici u Grohotama, Završni konzervatorski radovi*, Slobodna Dalmacija, 14. X. 1981.

se i izvodili konzervatorski radovi. Radi razumijevanja faza izgradnje na tom lokalitetu, u konceptu prezentacije primarno značenje je dano prvoj građevnoj fazi, tj. naglašavanju starokršćanske bazilike od kasnije dodanih aneksa. S obzirom da su se postojeći zidovi bazilike sačuvali u visini od cca 20 do 90 cm i da su se nalazili u vrlo lošem stanju, tj. stara žbuka je izgubila svoja vezivna svojstva, bilo je predviđeno njihovo rušenje i ponovno zidanje u produžnoj žbuci i postojećoj građevnoj tehnici. Imajući na umu koncept naglašavanja bazilike, te najpovoljniju jugozapadnu vizuru, sjeverni zid bazilike je nadozidan u prosječnoj visini za cca 70 cm, južni 30 cm, a apsida za cca 50 cm. Smatramo da je time naglašena jednobrodna tlocrtna dispozicija bazilike i prva građevna faza. Zidovi sjevernih i južnih aneksa iz kasnije faze su nadozidani prosječno za cca 20—30 cm. Zapadni aneks (*narteks*) ostao je u današnjem stanju očuvanosti, bez većih konzervatorskih intervencija, osim površinskog učvršćivanja da se ne raspada. Svi zidovi su fugirani s produžnom žbukom. Nakon uništavanja korova, na podovima bazilike postavljen je šljunak u debljini od 3 cm, granuloma do 2 cm. Sjeverni kameni zid je žbukan, da bi se tehnikom obrade arheološki kompleks razlikovao od ograde koja ga dijeli od susjedne privatne zemljišne parcele.

Zbog nedostatka novca, sačuvani dijelovi mozaičnih tepiha bit će naknadno konzervirani, oštećeni dijelovi eventualno rekonstruirani, te dignuti s postojećeg mjesta i skupa s pronađenim arhitektonskim ulomcima izloženi u budućoj crkvenoj zbirci u sakristiji današnje župne crkve. Zidovi krstionice su učvršćeni i fugirani, dok je sam otvor pokriven željeznom rešetkom. Predviđeno je i postavljanje željeznog panoa s tlocrtom kompleksa i osnovnim podacima za posjetiocyte (sl. 14 i 15).

Riassunto

LA BASILICA PALEOCRISTIANA A GROHOTE SULL'ISOLA DI SOLTA

Gli antichi scrittori, descrivendo le isole e la popolazione della costa adriatica orientale, fanno menzione anche dell'isola di Solta. Così nel Periplo di Pseudo Skylak, opera d'autore ignoto della metà del IV secolo a.C. si nomina l'isola di Olinta (Solta) che si trova nel Golfo della Mania (Canale di Brazza). Il Ravennate l'indica con il nome di Solenta, mentre Plinio lo conosce con l'etnico Solentini. Secondo lo Skok il nome trae origine illirica. Sull'isola ci sono numerose tracce e località archeologiche dei periodi preistorico, antico e medievale. Molti ritrovati del tempo preistorico e di quello antico, dei quali Bulić scrive nel Bollettino, furono scoperti per caso, durante i lavori agricoli, e precisamente ancora alla fine del secolo passato e all'inizio del presente. Per l'appunto, aggiungendovi il fatto che finora non è stato studiato sistematicamente, Solta è per l'archeologia molto interessante. Una tra le più importanti località antiche trovata a Grohote, il luogo più grande dell'isola, vicino all'odierna parrocchia. Scavando per le fondamenta della chiesa attuale, nel 1913 furono trovate parecchie scritte antiche di carattere votivo, alcuni sarcofagi dal I al IV sec. d. C. ed alcuni sarcofagi paleocristiani del V—VI sec. A nord della chiesa parrocchiale oggi ci attraggono i residui di un'ampia basilica paleocristiana, scoperta più di 50 anni fa. Le ricerche furono condotte a più riprese dal 1927—1931 condotte dal parroco di allora don Marino Bezić con l'aiuto dei periti don Frane Bulić e Ljubo Karaman. Nel 1931 a Grohote soggiornò l'architetto danese Ejnar Dyggve il quale rilevò le fotografie architettoniche di quei ritrovati. I risultati di quello studio non furono mai pubblicati nella letteratura scientifica. Già negli esploratori precedenti si palesarono opinioni diverse circa la planimetria fondamentale della basilica nominata. Il Bulić indica trattarsi di una basilica a tre navi, mentre il Karaman ritiene che si tratti di una sola nave. Siccome da quando fu scoperto il complesso non vi furono mai fatti interventi conservatori di certa importanza, esso si trovava in stato di rovina e di abbandono. Altrettanto non fu mai fatta una revisione delle ricerche di 50 anni fa, a perciò questa basilica anche nella letteratura archeologica recente viene indicata come probabile trinavale, evidentemente sotto influsso del conservato contributo di Bulić. In base ai fatti riportati,

l'Istituto per la tutela dei monumenti di cultura di Spalato nel corso degli anni 1978 e 1979 intraprese dapprima le ricerche archeologiche revisionali, grazie alla non concordanza circa la disposizione della planimetria della basilica tra i ricercatori precedenti, e nel 1981 iniziò interventi conservatori più ampi su questo complesso. Gli studi revisionali hanno eliminato il dilemma circa la planimetria fondamentale. Fu stabilito cioè trattarsi di una basilica paleocristiana piuttosto grande ma a una nave sola, dalla tipica planimetria longitudinale e con l'abside sporgente ad est. Alla parte ovest vi è aggiunto un narthex e altresì gli annessi lungo i muri perimetrali settentrionale e meridionale, che sono stati costruiti evidentemente in un periodo più recente nello sviluppo del complesso. Fu così ribadita la giustezza dei disegni di Dyggve del 1932, trovati nell'Archivio Dyggve che è conservato all'Istituto urbanistico della Dalmazia in Spalato. Durante le ricerche, in più luoghi fu scoperto il pavimento della basilica a base d'intonaco. I tappeti di mosaico variopinti con ornamenti geometrici che evidentemente ricoprivano il pavimento della basilica e l'annesso accanto all'abside meridionale, negli ultimi cinquant'anni sono stati in gran parte distrutti, ad eccezione di alcuni esigui tratti davanti all'abside stessa e nell'area a sud accanto all'abside. Nel vano a sud è stato scoperto il battistero a base rettangolare, intonacato all'interno, con l'acquasantiera di pietra. Fu inoltre trovato un certo numero di frammenti di pietra e di colonnine tonde con capitelli evidentemente appartenenti alla ballaustrata della predella.

Le dimensioni della basilica di Solta e il battistero accanto ci portano a concludere che si trattava della chiesa principale dell'isola in cui la popolazione isolana veniva battezzata. Questo sarebbe un contributo in più per la supposizione che l'atto di battesimo non fosse abbinato soltanto alle sedi vescovili, ai vescovi ed alti prelati, bensì che ciò avvenisse anche nei paghi (villaggi) e che fosse affidato al clero minore. Questa località è molto significativa per lo studio del periodo paleocristiano dell'isola, ed è appunto che ritenemmo necessario che essa venga degnamente conservata e presentata, e che grazie alla propria posizione e importanza possa diventare un punto del luogo attrattivo in senso archeologico ed anche turistico.

SUMMARYS

Franko Oreb

AN EARLY CHRISTIAN BASILICA IN GROHOTE ON SOLTA ISLAND

The author discusses archaeological research underway at the Early Christian basilica in Grohote on the island of Solta. The introduction covers earlier findings in the form of antique inscriptions and sarcophagi (1913) and research conducted by don Marin Bezić with the aid of don Frane Bulić, Dr. Ljubo Karaman (1927 — 1931) and Ejnar Dyggve, a Danish architect (1931), who compiled the architectural documentation for the finding. The Institute for Protection of Monuments of Culture in Split undertook revision of the archaeological research (1978/79), and during 1981 they began work on more extensive conservational activities within this complex. Research has indicated that this is a large, single-nave Early Christian basilica with a longitudinal floorplan with a narthex added on later on the western side and annexes along northern and southern perimenteral wall of the basilica. The study encompasses data on the finding of a fragment of the church inventory (baptismal font, the altar partitions, floor mosaics and so forth).

Andela Horvat

TWO GOTHIC FIGURES OF WOMEN IN STONE FROM THE ZAGREB CATHEDRAL

Two architectural sculptures from the Zagreb Cathedral: the sculpture of the Crowned Woman, now in the Diocese Museum, and the sculpture of Mary Embracing the Child, now in the City Museum of Zagreb, are attributed by the author to the period dating approximately from the year 1400. At this time a workshop was active under Zagreb Bishop Eberhard (1397 — 1406 and 1410 — 1419) backed by the Prague experience of the Parler family. She supports her attribution with a series of morphological and stylistic analogies with the works of this family of architects preserved today in Prague, Vienna and the Church of St. Mark in Zagreb.

Radovan Ivančević

EARLY RENAISSANCE SCULPTURE OF THE MADONNA IN PULA

The stone sculpture of the Virgin Annunciation from the Archaeological Museum of Istria in Pula which was recently published as one of the Gothic sculptures of Istria and dated to the early 16th century (V. Ekl), attributed previously to a master from the school of Giovanni Bon (A. Gnirs) in the late Gothic period, is separated by the author from the complex of Gothic sculpture and defined as early Renaissance. He dates it to the second half of the 15th century. In his opinion, this sculpture is one of the most valuable early Renaissance sculptures on the eastern Adriatic coast, and he notes a series of similarities in from which would connect it to the Dalmatian sculptural circle — Juraj

Dalmatinac and Nikola Firentinac. But taking the existing differences into account — the classical sense of balance — he points to the possibility that this is the work of a master from their circle, who, such as Ivan Pribislavić, for example, could have absorbed and creatively fused the qualities of both masters into a synthesis. The author also opens the issue of the sculpture's original location. It was later found in the southern cemetery chapel of S. M. Formosa in Pula, but as a part of an Annunciation composition it could have been in the central apse of a church consecrated to the Holy Virgin or in one of the niches of the circular chapels (pastophories) flanking the apse.

Grgo Gamulin

CERTAIN ISSUES OF THE RENAISSANCE AND BAROQUE IN CROATIA

The author resolves a large number of attributive problems related to a series of paintings from Yugoslavia, proposing resolutions for works of unknown masters or correcting earlier assumptions for attribution. He touches on the issues posed by the works of Lovro Dobričević, G. A. Pordenone, and offers correction for several works that have been attributed to Palma and has suggested attributing certain paintings to M. Bassetti, E. Stroiffi, G. Carpi-
oni, A. Molinari, Pietro and Marko Liberi, A. Servi, F. Abiatti, A. Bellucci, and he makes two suggestions for Balestra. Along with formal and stylistic analysis of the artwork he studies, the author provides convincing argumentation for each of his proposals and quotes extensive comparative material.

Grgo Gamulin

A PROPOSAL FOR JEAN BELLEGAMBE

The author proposes solutions for attributive problems of the two-sided painting depicting St. Peter, given to the Strossmayer Gallery by Ante Topić Mimara (1967) as a work of the Avignon School of the 15th century. Mentioning several «ostentatious signs» of the stylistic expression of Jean Bellegambe, and quoting comparative material («Triptyque de Marchiennes» in Lille, the Polyptych «The Immaculate Conception» in the Douain Museum and so forth), the author concludes that the Zagreb painting clearly comes from in the north of France, and that it originated in the first half of the 16th century, in the workshop of Jean Bellegambe in Douain.

Doris Baričević

THE MADONA IN BELL-SHAPED CLOAK

Among the baroque sculptures of Mary with Child to be found in northern Croatia, a series of sculptures of the Madonna in a bell-shaped cloak are separated out for study, since they are interesting in terms of the unusual composition and abundance of specific ornamental elements and iconographically as well. These are replicas of what were